

Conferència sobre el Plànol de Reus fet pel arquitecte municipal Pere Caselles i Tarrats, aprovat pel Ajuntament el 12-octubre-1893

1. Antecedents:

Abans que res voldria comentar alguns plànols generals de Reus que es troben en aquest arxiu o en el Museu de Reus com aquest primer, signat pel enginyer, probablement militar, Miquel Moreno el 1750. També he seleccionat aquest altre Plànol de Reus aixecat el 1856 pel "geòmetra" Jose Francisco Soler o aquest altre signat a Reus el 1858 pel Antonio Gras Ribot, arquitecte. Em consta també un plànol del Baudilio Ribot, un conegut mestre d'obres de Tarragona. Hom pot veure com inclouen tot el nucli urbà, tancat per les muralles, amb alguns eixamples, recolzats sempre en antics camins que convergien al centre, però també podem observar bona part de l'entorn agrícola amb els camps, les plantacions, masos... i indicant construccions importants com els convents, el quarter,...

Hi ha altres antecedents, com aquests croquis de camp necessaris per a dibuixar un nou plànol, signats el 1843 pel Antoni Molner Vallés, un arquitecte reusenc, parent llunyà del Sr. Jordi Bofarull-Vilar, aquí present, propietari de la coneguda casa Vilar, o Espuny, del carrer de l'Abadia. Molner és l'autor de les Peixateries Velles del 1850-52; del primer saló pel Círcol, dins el Palau dels Marquesos de Tamarit, el que avui, molt reformat, és la Sala Fortuny del Centre de Lectura. També em consta que va fer alguna de les fortificacions de la ciutat durant la guerra carlista, seguint els Plecs redactats el 1874 pel arquitecte municipal Joan Klein Noriega i els plànols d'un enginyer. Antoni Molner va morir l'any 1877 o 1878 i fins ara no he localitzat el Plànol on podria haver passat en net aquests croquis amb tantes mesures i anotacions que us mostro. Les fortificacions, i en concret les portes de l'Aleixar o de Misericòrdia, després del permís preceptiu de l'Exercit, es van començar a enderrocar el 1884, per a poder deixar pas als petits eixamples de la ciutat.

Val a dir que hi havia una Reial Ordre que obligava als grans municipis, a que periòdicament fessin aixecaments del Plànol de la seva Ciutat. Naturalment, Reus, llavors segona ciutat de Catalunya pel nombre d'habitants, quedava inclosa en aquest mandat.

Potser per tal motiu, el 1883, quan ja havia accedit al càrrec d'arquitecte municipal el reusenc Francesc Borràs i Soler (l'autor de les cases Boule del carrer Llovera, entre moltes altres), rep l'encàrrec de confeccionar els plecs de condicions per a l'aixecament d'un nou plànol geomètric de la ciutat. Els Plecs són aprovats el dia 11 de gener de 1884 i segons l'art. 4 calia grafiar l'estat actual de la ciutat i marcar o definir les noves alineacions dels seus carrers i places existents o les noves dels eixamples, llavors la Comissió de Foment la presidia Casimiro Grau i a més del F. Borràs com arquitecte, hi havia en Pere Taixés, mestre d'obres i professor d'arquitectura, com es deia ell mateix, nomenat ajudant de l'arquitecte i també l'Antonio Llorens Ros, ajudant d'obres públiques, del Servei de l'Estat.

Ja a un nivell més urbanístic o de reforma urbana, Borràs definiria el traçat del nou Passeig Sunyer i allargaria el carreró del Vidre, enllaçant-lo amb el carrer dels Cantarers per tal d'arribar al raval de Santa Anna des de la plaça de la Constitució, ara del Mercadal. També anava reformant les alineacions de façanes en carrers estrets, els eixamplava o traçava alguna prolongació, a més de dedicar-se a informar llicències i a fer el projecte del nou escorxador (l'actual Biblioteca Xavier Amorós); va ser el 1889 quan Foment va accedir, a suggeriment seu, a crear l'Oficina de l'Arquitecte Municipal, en una dependència de la casa consistorial. Va demanar un delineant o ajudant i es va nomenar al Sr. Ricard Pagès Marcet, pel projecte de l'escorxador i pel que anés sorgint... Pagès era un gran dibuixant, tenia oberta una acadèmia de dibuix al carrer de la Presó, segons un anunci al diari que vaig descobrir. El projecte de l'escorxador va ser el detonant de la renúncia d'en Borràs a finals del 1889; es tracta d'una història molt llarga que avui no toca comentar.

2.- Els treballs del Pere Caselles i Tarrats 1891-1893

Finalment, es va desconvocar el concurs per a l'aixecament del Plànol de la Ciutat; des de Foment es va creure que tot i fer una subhasta entre professionals, els honoraris previstos als Plecs eren molt elevats i es va deixar sobre la taula.

Quan Francesc Borràs i Soler renuncia al càrrec a finals del 1889, es convoca un concurs per a cobrir la plaça d'arquitecte i la del seu suplent. S'hi van presentar en Pere Caselles i Tarrats i l'Antoni Vilà i Palmés, de Barcelona; com a suplent només ho va fer l'Antoni Gallart, un solvent mestre d'obres local que havia projectat cases molt maques a Reus. L'Antoni Vilà pot ser conegut aquí perquè l'any 1913 va reformar i ampliar, per un ric indià, el Mas del Mallafré, que coneixem com a Villa Urrutia, a les Masies Catalanes de l'Albiol. Caselles, quan va optar a la plaça de Reus, ja hi havia actuat de manera accidental el gener del 1890, poc després d'acabar la carrera; a més ja havia guanyat la plaça d'arquitecte municipal de Teruel, El jurat qualificador el va escollir per haver estat ja en un càrrec similar en una capital de província, com era Teruel, i a més per ser reusenc. Caselles accedeix al càrrec el 24 de març del 1890, juntament amb l'Antoni Gallart, mestre d'obres, com a suplent; una de les condicions era que tirés endavant, des de la pròpia oficina municipal, l'aixecament del plànol geomètric de la ciutat.

Pere Caselles i Tarrats havia nascut a Reus l'any 1864 i va estudiar la carrera a l'Escola de Barcelona, junt amb el seu company Pau Monguió i Segura, de Tarragona, acabant ambdós el 1889. Caselles es quedaria tota la vida a Reus, amb la seva família, ocupat en els seus projectes privats i públics i dedicat a les feines agrícoles de la finca que havia adquirit al terme de Constantí, on encara existeix el Mas de Caselles i on el van assassinar el juliol del 1936.

Va ser Arquitecte Municipal durant 40 anys, jubilant-se el desembre del 1929, donant pas a l'Antoni Sardà i Moltó. En canvi en Pau Monguió, va ser primer municipal de Tarragona,

després de Tortosa i mes tard de Teruel, tornant al final a Tarragona, ja com a liberal, i donant inici a una nissaga de coneguts arquitectes.

L'abril del 1991 Caselles presenta un pressupost de 2.500 pts. per a poder confeccionar el Plànol encomanat; 1.000 pts. en materials i 1.500 pts. per a un ajudant. Se li accepta i poc després, el 23 d'abril fa una llista mes detallada de materials per un import de 697,50 pts. que inclou, entre d'altra petit material, la reparació d'un teodolit i d'un transportador d'angles per 43 pts. El seu ajudant serà el mateix Ricard Pagès, el delineant municipal, dibuixant de molts dels plànols de l'Escorxador i també d'alguns projectes del Francesc Batlle Amfres o del Joan Rubió i Bellver.

A mes d'anar informant les llicències d'obres demanades pels particulars, amb molt de cel i rigor, Caselles es pateja tota la ciutat durant mesos, acompanyat del Ricard Pagès, fent croquis i prenent mesures de longituds i angles entre els diferents fronts de façanes.

El 12 d'octubre del 1891 ja han acabat els treballs de camp i comença la feina de passar en net els seus croquis. Llavors presenta una nova llista de materials amb el nom: *Material necesario para poner en limpio los datos del levantamiento planimétrico de las calles y plazas de esta Ciudad*; en concret demana comprar una peça de paper Watmhan folrat amb tela de gran resistència i de 1,80 m. d'amplada, dues peces de paper de tela blavosa, de gran resistència, pels perfils longitudinals (que no hem trobat) i altres materials per un import de 311 pts. El president de Foment, Casimir Grau, proper alcalde de Reus, aprova la despesa amb càrrec al crèdit obert de 2.500 pts.

El 3 d'agost del 1893 el nou President de la Comissió de Foment, Pau Font de Rubinat, informa a l'Alcalde que *"ha examinat el plànol general de la ciutat y de les seves urbanitzacions parcials, feliçment dut a terme pel Sr. Arquitecte Municipal i no dubta que en la seva concepció s'ha cenyit estrictament a les prescripcions legals, resultant a mes un treball ben acabat per la fidelitat i exactitud en la seva execució, la qual cosa es complau a consignar per a satisfacció de dit funcionari i te l'honor de proposar-li sigui exposat a informació publica per un termini de 30 dies segons senyala la Llei, no obstant vostè acordarà com sempre el que cregui mes convenient"*.

Passat el període d'informació al públic, sense que em consti cap reclamació, s'acorda fer reproduir el plànol per a una posterior divulgació, a la reconeguda impremta de J. Thomas & Cia (especialitzada en *"Heliograbado y fototípia"*) del carrer Làuria 144 de Barcelona. Cal recordar que Lluís Domènech i Montaner va fer un esplèndid projecte per a la impremta i l'habitatge del Sr. Thomas al nou emplaçament del carrer Mallorca. Una factura del 24 de desembre del 1893 mostra com el cost de reproducció va ser de 300 pts. Desconec com s'ho van fer per reproduir un plànol tan gran !.

El 26 de desembre del 1893 un altre ofici de la secció de Foment indica que *"La secció que subscriu, tenint en consideració que el plànol de la ciutat aixecat pel Sr. Arquitecte Municipal ha*

estat aprovat pel Ajuntament en una de les sessions anteriors i que el projecte ha estat realitzat per dit funcionari amb gran encert i exemplaritat i molt abans de finalitzar el termini prefixat per la corporació, desitjosa de premiar d'alguna manera els serveis extraordinaris prestats per dit funcionari i seguint l'exemple que en iguals casos han adoptat poblacions similars a la nostra, proposa a V. es serveixi acordar que, del fons del Pressupost Municipal, es lliuri a dit funcionari en concepte de gratificació extraordinària, la quantitat de mil pessetes que s'hauran de satisfer en el termini de tres mesos o en els terminis que tingui a be fixar el Sr. Alcalde President. La Secció creu de justícia el present acord inspirat només en el desig de premiar rellevants serveis i per la veritable importància del treball que ha realitzat dit funcionari. V, no obstant, acordarà com sempre el que cregui mes procedent". Signat per Foment: Pau Font de Rubinat, Jose Vallcorba i Pedro Artal. El secretari Sr. Montagut constata que s'ha aprovat l'acord el dia 28 de desembre del 1893. Igualment em consta que poc després també es va gratificar al seu ajudant Ricard Pagès Marcet.

3.- El llibre de carrers de Reus del Pere Alegre.

Ara voldria retre un cert reconeixement al Sr. Pere Alegre, treballador durant molts anys en aquests Arxius i ara ja jubilat, que va escriure un llibre sobre "els noms dels carrers de Reus" i que resulta bastant imprescindible per anar seguint els expedients de les obres que s'anaven autoritzant a Reus durant el segle XIX i bona part del s.XX. Permet saber com ha canviat el nom d'un carrer i quan es va acordar oficialment el seu canvi. Avui dia aquest llibret i amb el Google-Maps al costat, es facilita molt qualsevol localització. Penso que va fer una gran feina i em consta que n'està preparant una reedició actualitzada.

4.- El Plànol del Pere Caselles:

El Plànol, finalment passat en net, es compon de tres faixes de gairebé 1,80 m. d'amplada cadascuna i d'uns 5,50 m. de longitud que juntes fan un total d'uns 5,50 x 5,35 m. amb un afegitó a la part superior central, corresponent al títol del plànol, retolat amb gran tipografia tot de manera manual, com la resta del plànol. Estranyament, l'estació ferroviària dels "directes", l'única actual, no apareix dibuixada perquè el paper es queda curt o no es va calcular bé des d'un principi, si be s'hauria pogut afegir un tros, igual que es va fer amb el títol.

El plànol ve signat, tot en castellà, a la part inferior de la faixa dreta, la que correspon a la part de llevant de la ciutat; hi podem veure la firma del Pere Caselles i Tarrats, amb el timbre d'Arquitecte Municipal de la Ciutat de Reus, la del Pau Font de Rubinat com a President de la Secció de Foment, la del Josep Montagut com a Secretari, indicant que es va aprovar en la sessió del 12 d'octubre del 1893 i la de l'alcalde accidental Sr. Casimiro Grau, amb el timbre de l'Alcaldia Constitucional de la Ciutat de Reus.

Segons podeu observar en aquestes imatges de detall del plànol, una vegada ja restaurat, partint d'una suau quadricula de 10x10 m. en to blavós, es dibuixen a escala 1:300, les alineacions existents de carrers i places i les rectificacions d'aquestes alineacions, quan s'escau; s'acoten les amplades dels carrers, de les finques, els eixos de carrers, els porxos o pòrtics, com en deien llavors, els arbres dels carrers i places (veure la Plaça de la Llibertat), es retolen a ma els noms des carrers, places i d'alguns edificis representatius. També es tracen els petits eixamples per a poder créixer la ciutat, prolongant carrers existents o plantejant-ne de nous com el conjunt de carrers amb noms de poetes, que es coneixia com a Urbanització Benet i ara com a Barri dels Poetes, entre d'altres.

Tanmateix no va dibuixar les finques urbanes amb la seva profunditat i patis d'illa, o la planta dels edificis més significatius com els convents, les esglésies, el quarter... com si que faria en aixecaments posteriors.

Caselles va anar actualitzant altres anys aquest primer plànol, com el 1905 o el 1917, entre d'altres. La darrera versió la va anar actualitzant l'arquitecte Sardà Moltó i el seguit d'arquitectes municipals que el van seguir, fent-hi esmenes manuals canviant noms de propietaris, alineacions, etc...; aquí us mostro un detall d'un d'aquests plànols, que encara es conserva al Departament d'Urbanisme i que aviat recuperarà l'Arxiu Municipal. Però aquests darrers també van fer nous aixecaments, comptant ja amb eines de topografia mes modernes i precises i amb el gran ajut de les fotografies aèries i de la fotogrametria. També l'Institut Cartogràfic de Catalunya va fer el seu Plànol de Reus.

Vull recordar ara a l'Aparellador Municipal Pere Santos Rupérez, a qui recordo als anys 1970-80, veure'l pels carrers amb el seu ajudant, fent aixecaments topogràfics, clavant claus al paviment per referenciar les coordenades. Actualment en Felip Beltran es l'enginyer topogràfic, Cap de Topografia, instal·lat a l'edifici del CEPID, qui segueix actualitzant digitalment el plànol de Reus en diverses escales i partint d'ortofotos que es van actualitzant periòdicament. També vull mencionar als alumnes i professors de l'Escola d'Arquitectura de Reus de la URV que recentment van confeccionar una maqueta desmuntable, potser tan gran com aquest plànol que comento, de tot el terme de Reus, amb l'estat de l'edificació, les carreteres i camins, per a fer-hi propostes d'actuacions a nivell urbanístic.

Tot seguit la restauradora i conservadora reusenca, Anna Ferran Roig us explicarà amb detall com va anar la restauració d'aquest plànol feta a finals del 2022 al Centre de Restauració de Bens Mobles de la Generalitat a Valldoreix.

I ja res més, molt agraït per la vostra atenció !

Reus, 7 de juny de 2023

Anton Pàmies Martorell, arquitecte